

ПІЗНАННЯ НЕСВІДОМОЇ СФЕРИ ПСИХІКИ В УКРАЇНСЬКОМУ ПСИХОАНАЛІЗІ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Богдана ІВАНЕНКО, Наталія ХОЛОДЕНКО

Copyright © 2009

Актуальність теми дослідження. На сучасному етапі розвитку Української держави вагома роль у психологічному оновленні суспільства покладається на практичну психологію. Остання, поряд із нагальними завданнями вивчення і вдосконалення соціального сьогодення, покликана реалізувати також і психоаналітичний підхід до пізнання психіки людини в єдності свідомого й несвідомого. У зв'язку з цим посилюється увага науковців до психоаналітичних праць, присвячених дослідженню несвідомої сфери психіки. "...Зараз усе частіше до психоаналізу звертаються психіатри і психологи, все настійніше його проблематика входить у сфери інтересів філософів, істориків," – стверджують І. Кутько, Л. Бондаренко, П. Петрюк [6, с. 3]. Підкреслюється, що культурні та суспільні процеси, у т. ч. й науковий поступ, в Україні є плідним підґрунтям для розвитку психоаналітичного вчення про несвідоме з його увагою до внутрішніх переживань людини. М. Шевчук наголошує: "Сьогоднішня соціальна ситуація у посттоталітарних країнах й, зокрема в Україні, відновила запит на психоаналіз у вітчизняній науці та культурі..., спричинила звернення науковців до складного світу переживань особистості як найбільшої цінності цивілізованого суспільства" [12, с. 173]. Водночас на тлі розвитку вітчизняної практичної психології посилюється інтерес професіоналів до вилучених за радянських часів із наукового обігу психоаналітичних праць українських науковців. "...Ми краще обізнані з іноземними теоріями і напрямками, ніж зі сторінками вітчизняної психології, у якій є багато ґрунтового, цікавого і такого, що заслуговує на увагу і вивчення. Тому роботи, які б усебічно висвітлювали досягнення вітчизняної науки, дуже важливі", – зауважує І. Данилюк [2, с. 2].

Метою наукової розвідки є об'єктивування праць українських психоаналітиків; вияв-

лення особливостей пізнання несвідомої сфери психіки шляхом патографій.

Змістова суть статті: розглядається український психоаналіз як національне культурне явище початку ХХ століття. Досліджуються особливості пізнання несвідомої сфери психіки суб'єкта у психоаналізі українського виміру, увага приділяється висвітленню психоаналізу художніх творів та патографій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Пізнання несвідомої сфери психіки традиційно пов'язують із психоаналізом. Термін "психоаналіз" З. Фройд увів у 1896 році. У широкому розумінні психоаналіз – складний феномен культури, який охоплює різноманітні галузі знань (медицина, психіатрія, соціологія, філософія, культурологія, мистецтвознавство та ін.); у вузькому – психологічне вчення, котре ставить у центр уваги психічні несвідомі процеси і мотивування [11, с. 526] та передбачає практичну мету об'єктивної, виявлення несвідомих спонук, які керують поведінкою людини задля послаблення невротичних симптомів і зміцнення її психічного здоров'я.

Фундатор психоаналізу З. Фройд уперше максимально проблематизував питання про недоцільність ототожнення свідомої й несвідомої сфер психіки, наголошуючи, що будь-який душевний процес спричинюється саме несвідомою сферою, яка виявляється у свідомості в завуальованому, символічному вигляді. Несвідоме визначається в науковій літературі як "найбільш обширна та змістовна частина (система, сфера) психіки людини"; "сукупність її активних психічних утворень, станів, процесів, механізмів, операцій, дій, які не усвідомлюються нею без застосування спеціальних методів і методик" [5, с. 74]. Несвідомі процеси, наголошував З. Фройд, мають латентну активність та імперативно

програмують актуальну поведінку суб'єкта. Значна кількість психічних актів, пов'язаних із витісненням і заміщенням, взагалі не мають змоги виявитися у свідомості, проте внаслідок їх високої енергетичності дестабілізують психіку, утворюють неврози, психічні деструкції. Тому потрібне об'єктивування несвідомих змістів психіки, введення їх у коло свідомості суб'єкта у процесі здійснення індивідуально неповторного психоаналізу: “Те, що ми шукаємо – це картина забутих років пацієнта..., ...усі важливі елементи збережені, і навіть ті, які здавалося б, повністю забуті, десь і якимось існують, будучи лише похованими і недоступними для суб'єкта. Тільки від аналітичної техніки залежить, чи досягнемо ми успіху у повному висвітленні того, що було приховано” [9, с. 122].

Тривіальною на сьогодні уже стала думка, що класичний психоаналіз З. Фрейда – це практична теорія дослідження психіки. Зокрема, Келвін С. Хол та Гарднер Ліндсей пишуть: “Вище за всі переваги його теорії стоїть одна – він прагне поглянути в очі повнокровним живим людям, котрі мешкають частково у світі реальності, частково в уявному світі, і котрі охоплені внутрішніми конфліктами і суперечностями, але здатні на розумні думки і дії, стимульовані невідомими силами і непомірними прагненнями, мислячі то сплутано, то ясно, будучи то фрустровані, то задоволені, сповнені надій і розчаровані, егоїстичні й альтруїстичні – словом, складні людські істоти. Для багатьох людей ця картина має величезне значення” [4, с. 45]. З. Фрейд уперше, – як наголошує М. Ярошевський, – “висунув на передній план життєві питання, які ніколи не переставали хвилювати людей, – про складність внутрішнього світу людини, про душевні конфлікти, які вона переживає, про наслідки незадоволених потягів, про суперечності між “бажаним” і “можливим”” [13, с. 371]. В умовах сучасного розвитку психології психоаналітичний підхід знаходить реалізацію у межах нового психодинамічного підходу, який розвивається академіком АПН України Т.С. Яценко та її науковою школою. Здобутком психодинамічної теорії тут, зокрема, є доповнення фрейдівської вертикальної структури особистості лінійними взаємозалежностями, які фіксує “модель внутрішньої динаміки психіки”, об'єктивуючи усталеність суперечностей психіки “за горизонталлю” [14].

У зв'язку з поширенням психоаналітичного підходу до дослідження психіки людини

на різні науки (медицина, мистецтво, література та ін.), повно з'ясувати її несвідому сферу претендує *психобіографія* (або психоаналітичний портрет) та *патографія*, що бере початок з робіт З. Фрейда, присвячених психічній організації митця. Патографія – це “опис безумовно патологічної особистості, переважно об'єктивний (або такий, що прагне до об'єктивного), що спирається на клінічний матеріал, з акцентом на біоенергетичну детермінацію психіки людини” [6, с. 31]. Значний крок у цьому напрямку свого часу здійснили українські психоаналітики початку ХХ століття, котрі претендували на цілісне вивчення психіки митця у єдності його свідомих і несвідомих виявів. Однак такі праці зазвичай вивчали патологічні елементи його особистості і творчості. Так, працю І. Хмелевського “Патологічний елемент в особистості і творчості Ф. Ніцше” (1904) вважають першим зразком патографії в українському психоаналізі. Автор стверджував, що твори Ніцше (“Так говорив Заратустра”, “По ту сторону добра і зла”) створювались у стані маніакальної екзальтації, що підтверджують велика кількість спогадів і відступів, незвичне образотворення й асоціації, несподівані поєднання ідей, фантазування, раптова зміна настрою від страждань, пригнічення до ейфорії, веселості (маніакально-депресивний стан). На підтвердження своєї позиції І. Хмелевський робить таке узагальнення: “Маніяку важко створити скільки-небудь цінний науковий трактат, але неважко імпровізувати непоганий ліричний твір” [6, с. 68].

Патографії, запропоновані українськими дослідниками (І. Хмелевський, Е. Бергер, М. Вульф, А. Гейменович, І. Бірштейн, С. Балей, Я. Коган, В. Підмогильний та ін.), фактично є авторськими концепціями психоаналізу, в основу яких покладено відому засадничу ідею: *творчість сприяє втіленню патологічних рис митця в образній формі*; тому в творчості митця відображаються патологічні особливості психіки, пов'язані з історією життя, драматичними переживаннями дитинства та неусвідомлюваними тенденціями. З. Фрейд зауважував, що образність як механізм несвідомого актуалізується передусім у сновидіннях, в яких реальність перетворюється на зорові образи та символічне мовлення. При створенні художнього (літературного) твору, на думку Л. Бондаренка, образність відкриває імовірність відходу від шаблонів, відступів від

реальності й повернення у реальність на новій основі [6, с. 35].

Водночас, як відомо, З. Фройд стверджував, що розвиток цивілізації відбувається у зв'язку з обмеженням і переходом (сублімацією) енергії несвідомого у соціально прийнятні культурні і творчі канали. Отож механізмом розрядки сексуальної енергії є соціально схвалювана діяльність, а різновидом сублімації – творчість. Скажімо, появу образу Мадонни у творчості Леонардо да Вінчі видатний психолог пояснював сублімацією почуттів до матері, від якої він був відокремлений у юності.

На роль внутрішніх психологічних механізмів та несвідомих процесів у творчості митця звернув увагу відомий харківський лінгвіст О. Потебня. Він наголошував, що *мистецтво відображає внутрішні процеси, недоступні безпосередньому спогляданню, в образній, опосередкованій формі*. Дослідник стверджував, що внутрішнє життя людини (процеси мислення, мови, перцепції, сфера несвідомого) є важливими для будь-якого пізнавального процесу поряд із явищами об'єктивної дійсності, які відображає мистецтво: “Внутрішнє життя завжди має для людини безпосередню цінність, проте усвідомлюється й уявляється невидимо та опосередковано” [7, с. 186]. До того ж насправді *людина залежна від внутрішніх неусвідомлюваних спонук, які утворюють певну систему*. Підсвідомі механізми, згідно з дослідженнями О. Потебні, субстанціонуються у свідомості через мову. В художньому образі виражається не лише смисл, а й хвилюючі письменника почуття. Сила художнього образу полягає “в невичерпному можливому його змісті” [7, с. 163]. Більше того, “...зміст, проєктований нами, то є вкладене у самий твір, дійсно зумовлене його внутрішньою формою, однак не могло входити в роздуми художника, який творить, задовольняючи тимчасові, нерідко досить вузькі потреби власного особистого життя” [7, с. 163–164]. Тим самим О. Потебня підкреслює, що неусвідомлено митець вкладає у свій твір значно більше змісту, ніж свідомо на те сподівався, і саме це дозволяє кожному, хто сприймає твір, здійснювати власні проєкції. “...Багато явищ природи і людського життя, що не збуджують інтересу, насправді сильно діють на нас, будучи, імовірно, абсолютно вірно відображені в мистецтві” [7, с. 168]. Пізнання мистецького твору без апіорних суджень дає змогу

виявити *внутрішні механізми психіки письменника*. Щодо останніх як продуктів творення художніх образів митцем О. Потебня пише таке: “Щось змінюється у самій думці в той час, коли вона входить у свідомість; але що саме – навряд чи вдасться будь-коли сказати, адже для визначення відмінності між двома явищами треба знати обидва, а ми знаємо тільки думку, котра перейшла до свідомості й позбулася тих якостей, що вона мала у підсвідомому стані” [Там само]. Цим дослідник підкреслює неможливість прямого пізнання несвідомих змістів, а вказує лише на шлях опосередкованого мисленнєвого діяння.

Виходячи із позиції, що творчість митця відкриває шлях до пізнання несвідомих змістів його психіки, постають питання: чи можливо за допомогою патографії пізнати несвідому сферу митця? Чи коректно за символізмом і метафоричністю художнього твору шукати патологію психіки його автора? З. Фройд наголошував: “Ми приносимо користь пацієнтам тим, що підмінюємо несвідоме свідомим. Переводячи несвідоме у свідоме, знищуємо витіснення, усуваємо умови утворення симптому, перетворюємо патогенний конфлікт у нормальний, який повинен знайти якесь вирішення” [10, с. 95]. Є. Перлін у статті “Знов про фройдизм і мистецтво” (1927), порушуючи питання про символічність мистецтва, пише: “Психоаналітик користується допомогою самого пацієнта, який сам зацікавлений в успіхові лікування; пацієнт відкриває лікареві своє інтимне життя, всі ті глибокі переживання, котрі згодом сприяли розвиткові неврозу чи утворенню сновидіння. Але митець не зацікавлений у тому, щоб психоаналітик виявив походження його творчої сили й підсвідомий зміст його творів” [6, с. 279]. У цьому, на думку Є. Перліна, полягають складнощі і навіть неможливість психоаналітичного трактування художнього твору, адже він виражає зміст психіки митця символічно, опосередковано: “психоаналітик мимоволі обмежується кількома абстрактними твердженнями, а справжній перебіг творчого процесу так і залишається для нього чимось неприступним і забороненим” [6, с. 279]. С. Гаєвський у праці “Фройдизм і літературознавство” (1926) говорить про неприпустимість прямого застосування психоаналізу до розгляду літературних творів, ствержуючи, що він обмежений медичною галуззю: “праця Фрейда і фройдистів над виясненням внутрішньої сутності словесної творчості поетів та письменників не становить їх основне завдання” [6,

с. 261], й “усю чинність письменника зводити до одного сексуального поривання досить однобічно” [6, с. 263]. Специфіка і внутрішній світ митця, на переконання дослідника, не визначаються загальною для аналізу всіх художніх творів сексуальною основою, тому немає підстав “прямолинійно висвітлювати” еротичні елементи у творах письменників, хоча очевидно, що еротична тема є цілком природною, знаходить виявлення в алегоріях і метафорах, властивих літературній творчості, й уціновує літературу [6, с. 267].

Львівський психоаналітик С. Балеї, здійснюючи інтерпретацію концепції З. Фрейда, виокремлює поняття “несвідомі комплекси”, визначаючи їх як невидимі пружини, годинники, які регулюють життя людини [1; 6, с. 140]. “...Підсвідома сфера, у якій вони (психічні комплекси) затаєні, є для них рівночасно захистом, який, охороняючи їх від тертя зі свідомим змістом душі, дозволяє їм утримати довше свою дію” [1; 6, с. 177]. Вслід за З. Фрейдом, дослідник стверджує, що світ дитячих бажань і мрій не втрачає для людини актуальності у дорослому віці, первинні бажання зберігаються в несвідомих глибинах душі. “І колись опісля, коли... зверхне, свідоме, на підвалинах пригніченого, тепер вже несвідомого, здвигне нове життя, заворушиться сильніше..., тоді це підверхне життя взірветься” [6, с. 139]. Внаслідок дії несвідомих комплексів у поведінці дорослої людини проявляється інфантилізм. Загалом психоаналіз “артистичних творів” ґрунтується на психоаналітичній теорії душі, яка в багатьох поглядах іде в розріз з офіційною психологією: митцем рухають незадоволені з дитинства бажання, які прагнуть знайти вдоволення: “...людська душа шукає виходу з такого положення, де дійсність і бажання постійно розходяться” [6, с. 149]. С. Балеї називає мистецький твір цілісним виявом душі автора, тоді як у середині твору є лінія, що розмежовує дві сфери: а) суб’єктивну, де автор прямо виражає власне “Я”, та б) об’єктивну, де він подає образ навколишнього світу, “прикрашений особистим темпераментом творця” [6, с. 135]. Психоаналіз “цю другу, об’єктивну сферу втягає у першу” [6, с. 135]. Ось чому в почуттях митців-геніїв нерідко присутній інфантилізм, суперечливість і взаємовиключеність відчуттів: “...Генії є ціле життя великими дітьми”, “сліди “інфантилізму” затримуються в них виразніше, ніж у пересічного громадянина [6, с. 145].

С. Балеї також звертає увагу на вагому роль Едипового комплексу у формуванні психічної організації людини: “Особа батька та матері стає для дитини не тільки предметом прив’язання, а й предметом подиву та наслідування. Бути мамою або татом це, безумовно, перший дитячий ідеал” [6, с. 137]. Якщо любов до близьких у ранньому дитинстві людини залишається невдоволеною, немов залягає на дно душі, то пізніше людина шукатиме ідеал, любов, у якій вбачатиме як еротичне задоволення, так і “почуття захисту та внутрішнє упокоєння, яке дає дитині материнська любов” [6, с. 140]. Таким чином дослідник указує на провідну роль заміщення у формуванні несвідомого, вводить термін “пасивізм” й обґрунтовує його витоки, пов’язані із переживаннями дитинства: “безрадість і неміч дитячого віку вимагає, щоб була якась сила, щоби була родом провидіння” [6, с. 144]. Нереалізована любов до матері, на думку С. Балеї, знаходить вираження у творчості багатьох митців. Скажімо, розповсюдженими є сюжети любові “пажа” до “дамі” – зрілої жінки високого соціального статусу.

С. Балеї здійснив психоаналіз особистості й творчого шляху Тараса Шевченка, котрий вважається найбільш повним в українській психологічній думці. Драматизм творчості генія української нації, на думку вченого, зумовлений внутрішніми суперечностями та бажаннями, які не були “заспокоєні дійсністю”: велика потреба у любові та неможливість її реалізації, схильність до мрійливості, відступів від реальності і водночас присутність песимістичного реалізму. Таку домінанту поставила втрата матері в ранньому віці. Дослідник робить такий психоаналітичний висновок: “У мрійників вона (душа) замикається почасти у кількох безупинно повторюваних мотивах” [6, с. 150]. Коли мрії стають “насуцним хлібом”, то відбирають “пам’ять про дійсність”, “роблять з людини невільника, абсорбуючи для себе творчість його душі” [6, с. 150]. Він пише: “Ніякий артист не був ніколи “реалістом” аж до безмежжя”, “Ніколи душа артиста не може бути заповнена “реалізмом” чи “ідеалізмом” у всіх своїх закутках” [6, с. 184]. С. Балеї проводить паралель між внутрішніми переживаннями та національними і суспільними переживаннями Тараса Шевченка. Він трактує такі патріотичні мотиви останнього, виходячи із драматичної долі його дитинства, наслідком якої є чутливість

до горя, нещастя, смутку. Окрім того, нереалізована любов до матері знаходить вияв у любові до батьківщини. Домінування жіночих фігур у творчості поета С. Балей пояснює жорсткою ідентифікацією з матір'ю.

В. Підмогильний у праці "Іван Нечуй-Левицький (спроба психоаналізу творчості", 1927) наголошував, що "психоаналітичні досліді потребують не тільки вивчення творів письменника, а й його біографії у широкому розумінні слова" [6, с. 282]. Вважаючи особистість згаданого письменника яскравою постаттю саме для психоаналітичного дослідження, водночас він зауважує, що їй не властива вульгарна сексуальність, яка б могла бути піддана поверховому психологічному аналізу. Сюжет дітовбивства у повісті "Бурлачка", на думку дослідника, – це своєрідний результат прориву витіснених почуттів у свідомість митця, що знаходить відображення в символічно-образній формі. Отож творчістю митця рухали несвідомі спонуки – почуття любові до матері та суперництво, відчуження батька, неусвідомлене звинувачення його у смерті матері. У творі, вважає В. Підмогильний, автор "заглибив" оте проматеринське почуття до останньої межі, і саме в "Бурлачці" постає він месником своєї, від двох пар близнят померлої, матері" [6, с. 293].

Увага до техніки здійснення психоаналізу та шляхів пізнання несвідомої сфери загострилася у форматі медичного спрямування українських досліджень початку ХХ століття. Так, психоаналіз "Сну Гаршина" (1913) І. Бірштейна є спробою застосувати техніку аналізу символіки сновидінь у поєднанні із патографією особистості письменника Гаршина. Дослідник психоаналітично трактує символіку сну, який фактично став провісником самовбивства письменника. З. Фройд описував тип відношень між явним і прихованим елементами сновидіння, коли перший унаочнює другий у візуальному образі. І. Бірштейн звернув увагу на багатство символіки сну (заблукати у полі – символ безпомічності, інфантилізму; переслідуюча зірка – символ прагнення до величчя, перемоги, "динаміки фіктивного життєвого плану"; прагнення чинити наперекір зірці – символ агресивності, внутрішнього конфлікту, несвідома боротьба із самим собою). Через символіку сну науковець виявляє внутрішній конфлікт у душі письменника, фіксує загострення суперечності між прагненням до сили, влади, величчя, радісних відчуттів й

інфантилізмом, безпомічністю, песимізмом, тенденцією до страждань. Він указує на універсальність зазначеної суперечності: "Всі люди прагнуть тільки до щастя, до задоволення своєї особистості у всіх відношеннях. Прагнення до влади, підкорення інших, стояння над усім і всіма, навкруги і завжди – ось у чому динаміка душі нормальних людей і невротиків. Неспинно несуться вони до досягнення цих заповітних ідеалів, або шляхами прямої, безпосередньої агресивності (у відносній нормі), або обхідними, важкими, закулісними маршрутами (в невроті)" [6, с. 131].

А. Гейменович у праці "Про психоаналітичний метод лікування" (1910) пише: "...Психоаналітичний метод вносить нове в сучасну терапію..., за своєю своєрідністю повинен бути поставлений майже без будь-якої наступності із звичайною методикою лікування функціональних захворювань нервової системи" [6, с. 102]. Він зауважує, що на практиці ідеї Фрейда про відреагування психічної травми й катарсис давно знайшли втілення у народних прикметах, спостереженнях: "людина, душевна рівновага якої порушена, повертається до норми тоді, коли, судячи з обставин, їй вдається то "виплакати", то "вилаятися" [6, с. 103]. Поруч із цим указує на труднощі психоаналізу, що пов'язані із відсутністю єдиної чіткої методики лікування й водночас високих вимогах до професійної компетентності лікаря.

М. Вульф у статті "Про психоаналітичний метод лікування" (1909) наголошував: "У психології Фройд відкрив доступ у несвідоме і вніс багато світла в цю майже невідому, темну галузь наукового знання..." [6, с. 99], Е. Бергер у праці "Суть та значення науки проф. З. Фрейда" (1923) констатував: "Ледве чи існує якась галузь історії культури та соціології, яку справді можна було б зрозуміти без психоаналізу" [6, с. 206]. Дослідник наголошує на вагомості відкритого З. Фройдом факту амнезії ранніх дитячих спогадів, що мають сексуальну природу. "...Психоаналіз довів, що самі ці позабуті нами враження залишили найглибші сліди в душевному житті, що мають вирішальне значення для всього нашого подальшого життя" [6, с. 187]. На значущість ідей З. Фрейда вказує і те, що вони знаходять відображення у досвіді людства. "Власне кажучи, наука Фрейда нічого нового не проголосила, бо вже давній наївно-народний погляд пов'язував любовне життя із нервовими та душевними

хворобами” [6, с. 186]. Водночас Е. Бергер вимагає з’ясування “віддаленості між науковим методом та доводами на користь народної природно наївної віри” [6, с. 186]. У цьому зв’язку психоаналіз З. Фрейда – це, основоположний засіб для кожного лікаря-психіатра” [6, с. 206],

Я. Коган у статті “Про деякі паралелі лібідозного розвитку в філогенезі та онтогенезі” (1927) виводить психоаналіз за межі суто медичної і психологічної сфер. Він, посиляючись на дослідників онтогенетичного та філогенетичного розвитку психічного життя людини (О. Ранк, Г. Закс, Леббок, Петрі та ін.), зазначає неповноту глибинного вивчення динамічного психоаналізу на відміну від досягнень статичної психології й одночасно практикує застосування психоаналізу в лікуванні душевнохворих, зокрема шляхом долучення їх до художньої творчості. Дослідники оприлюднили цікавий факт із життя Я. Когана: в 30-ті роки, у період ідеологічного наступу на психоаналіз, у кабінеті лікаря знаходився портрет І. Павлова, із зворотного боку якого був зображений З. Фрейд. Портрет перевертався то одним, то іншим боком: для офіційних відвідувачів – І. Павлов, для друзів – З. Фрейд [6, с. 12]. Вивчаючи закономірності психіки народів, Я. Коган великого значення надавав принципу задоволення/незадоволення та принципу реальності. “Треба зауважити, що принцип задоволення не виявляється так ясно й виразно у первісних народів, як це ми можемо спостерігати в дітей... Дикуна об’єктивні умови його існування примушують користися принципу реальності” [6, с. 299]. Автор цих рядків проводить паралель відображення цієї нарцистичної стадії у філогенезі: багато племен і народів вводять у звичай фарбування й татуювання, оздоблення тіла, а також вплив нарцисизму як універсального явища на наукові здобутки (наприклад, у математиці існує зв’язок між десятковою системою і кінцівками людини). Він наголошував на зв’язках феномена нарцисизму із потребою соціального самоствердження: “В умовах сучасного культурного життя нарцисизм більшою мірою властивий жінці, ніж чоловікові. ...Через низку соціальних умов жінці був закритий вихід на широку життєву арену. Поруч з цим моральний кодекс наказав їй сексуальну активність”, “...жінка експлуатувала свою вроду для здобуття життєвого гаразду” [6, с. 305]. Відтак центром уваги стала її

врода та шляхи її поліпшення внаслідок потреби самоствердження, проте не через себе саму, а через цінність чоловіка, якого вона могла привабити до себе.

Висновок. Критичний аналіз наукових праць українських дослідників початку ХХ століття засвідчує наявність тенденцій розвитку українського психоаналізу та його претендування на всебічне дослідження індивідуально неповторної психіки у єдності її свідомих і несвідомих аспектів. Сфера несвідомого досліджувалась шляхом *пантографії*, тобто через пошук патологічних елементів у житті і творчості митців, витоки якої вбачали у дитячих драматичних переживаннях й утраті первинного лібідного об’єкта. Слабким боком пантографії були два моменти: а) тенденція до екстраполяції концепції З. Фрейда на багатьох письменників та їхні твори; б) її здійснення здебільшого після смерті письменника, що унеможливлювало долучення автора до психоаналізу і тим самим закривало можливість надання йому самому психологічної допомоги.

1. *Балей С.* Зібрання праць: у 5-ти томах. – Том 1. – Львів-Одеса, 2002. – 487 с.
2. *Данилюк І. В.* Історія психології в Україні: Західні регіони (остання чверть ХІХ – перша пол. ХХ століття). – Київ: Либідь, 2002. – 152 с.
3. *Глубинная психология: Справочное издание / Сост. Б.Г. Херсонский.* Ин-т последипломн. образования ОГУ. – Одесса: Астропринт, 1998. – 192 с.
4. *Келвин С., Холл Г.Л.* Теории личности / Пер. с англ. И.Б. Гриншпун. – К.: SYLIV, 2005. – 584 с.
5. *Лейбин В. М.* Словарь-справочник по психоанализу. – СПб.: Питер, 2001. – 688 с.
6. *История психоанализа в Украине / Сост.: И.И. Кутько, Л.И. Бондаренко, П. Т. Петрюк.* – Х.: Основа, 1996. – 360 с.
7. *Потебня А.А.* Мысль и язык. Собрание трудов. – М.: Лабиринт, 1999. – 300 с.
8. *Словарь практического психолога / Сост. С.Ю. Головин.* – 2-е изд., перераб. и доп. – Мн.: Харвест, 2003. – 976 с.
9. *Фрейд З.* Конструкции в анализе // *О клиническом психоанализе. Избранные сочинения.* – М.: Медицина, 1991. – 288 с.
10. *Фрейд З.* Перенос // *Введение в психоанализ. Лекции.* – СПб.: Питер, 2002. – 384 с.
11. *Філософський словник / За ред. В.І. Шинкарука.* – 2-ге вид., переробл. і доп. – К.: Головна редакція української радянської енциклопедії, 1986. – 797 с.
12. *Шевчук М.* Особливості розвитку української психоаналітичної теорії на початку ХХ століття // *Соціальна психологія.* – 2006. – № 1(15). – С. 171–178.
13. *Ярошевський М.Г.* Історія психології – М.: Мысль, 1985. – 575 с.
14. *Яценко Т. С.* Особливості внутрішньої динаміки психіки // *Професійна освіта: педагогіка і психологія / Польсько-український журнал / за ред. Т. Левовицького, І. Вільш, І. Зязюна, Н. Ничкало.* – Ченстохова – Київ, 2003. – № 4. – С. 137–152.